

INTRODUCERE

Modelul epic a fost, este și va fi un subiect de dezbatere pentru specialiști, indiferent de titlatura dobândită în timp: *trend* sau *mainstream*. Acesta influențează varii medii culturale, unde pătrunde prin traduceri sau – cum este cazul ciclului *În căutarea timpului pierdut* – este citit în original de scriitorii și criticii literari români ai epocii interbelice și se impune prin elemente novatoare în discursul critic sau literar. De asemenea, presupune o tehnică narativă, respectiv o modalitate de reprezentare a materialului epic; aduce în prim-plan un mod de a se situa în univers al personajelor și o viziune inedită de interpretare a vieții.

În studiul de față, *Modele epice în proza românească interbelică*, prezentăm influențele epice semnificative, care au generat dezbateri sau polemici între adulatori și contestatari, au determinat apariția unor curente literare (proustianismul) și au favorizat descoperirea unor afinități temperamentale printre scriitori. Pentru a evidenția influența modelelor literare (balzacian, proustian, gidian, papinian, huxleyan) în cultura română am parcurs mai multe etape.

În primul rând, pornind de la lucrarea *Bibliografia relațiilor literaturii române cu literaturile străine (1919-1940)*, am selectat cronicile literare, studiile, polemicile, dezbaterile care oferă detalii despre receptarea în epocă a lui Honoré de Balzac, Marcel Proust, André Gide, Giovanni Papini și Aldous Huxley. Am consultat textele integrale în publicațiile interbelice: „Viața Românească”, „Adevărul literar și artistic”, „Cuvântul”, „Vremea”, „Revista Fundațiilor Regale”, „Năzuința”, „Criterion” ș.a. În unele am descoperit informații necesare pentru studiul de față, iar altele au fost menționate în notele de subsol pentru a îmbogăți coloristica tabloului interbelic de receptare critică.

În al doilea rând, pentru a stabili relația existentă între scriitorii români etichetați ca balzacieni, proustieni, gidieni am analizat tendințele artistice – unde a fost posibil – ale romancierilor români (G. Călinescu, Camil Petrescu, Anton Holban, Mircea Eliade). Aceștia nu sunt doar scriitori cu un substanțial aport în direcția urmărită, ci și teoreticieni remarcabili ai romanului. Au o viziune clară asupra propriului laborator de creație și oferă argumente credibile prin care își justifică alegerea tehnicilor narrative, a temelor literare sau a viziunii asupra realității. În textele teoretice, autorii români menționați se referă la modelele epice

preferate, permițându-ne să identificăm influențele exercitate de model asupra discursului românesc.

Nu în ultimul rând, folosind metoda comparativă, în ultima parte a studiului am încercat să răspundem la întrebarea: care sunt similitudinile sau deosebirile dintre romanele Hortensiei Papadat-Bengescu, Camil Petrescu, Anton Holban, Mircea Eliade, G. Călinescu, Ion Marin Sadoveanu și modelele epice la care unii dintre ei se raliază sau sunt asociați – superficial – de unii critici literari?

Rezultatele cercetării au fost – în unele situații – surprinzătoare și au dovedit că intențiile romancierului sunt anulate de intențiile operei. Altfel spus, faptul trăit sau unicitatea creatorului învinge demonul teoriei.

Poate părea bizar că în deschiderea studiului am ales să discutăm despre receptarea modelului balzacian. De ce Balzac, mai ales că romanul acestuia domină secolul al XIX-lea, chiar și în Țările Române (prin traduceri), experimente narative sau studii riguroase, apreciate de reviste precum „Contemporanul”, „Viața Românească”, „Vestul”, „Societatea de mâine”, „Revista Fundațiilor Regale” ș.a. apărute în perioade temporale diferite. Ceea ce ne-a interesat a fost să descoperim „moștenirea literară” a lui Balzac, felul cum modelul balzacian se reflectă în conștiința literară la aproape 200 de ani de la apariția *Comediei umane*.

Semnificativ este studiul lui E.R. Curtius, *Balzac*, publicat în Germania în 1923 și tradus în Franța în 1933. Acest autentic eveniment pentru teoria balzacianismului și nu numai este amintit de criticii români, edificator fiind articolul lui Mihail Sebastian din revista „Cuvântul” (1934), intitulat *Unde literatura răspunde în politică*. În studiul amintit, E.R. Curtius dovedește – crede Sebastian – că rivalitatea politică dintre Germania și Franța este irelevantă pentru literați. În opinia noastră, lucrarea criticului german este importantă deoarece oferă o imagine completă despre *Comedia umană*, amendând tendința regaliștilor, republicanilor, realiștilor, naturaliștilor de a-l transforma pe Balzac în susținătorul sau precursorul uneia dintre aceste grupări politice sau literare. Balzac – observă E.R. Curtius – aderă la doctrina unității universului, *Comedia umană* nefiind doar o reflecție a societății mercantile din secolul al XIX-lea, ci conține și elemente de mister, magie, taină, metafizică.

Spirit obiectiv, G. Călinescu actualizează modelul balzacian într-o epocă a proustienilor și oferă o explicație inedită. Scriitorul francez – afirmă Călinescu – nu este citit doar pentru documentare sociologică, filosofică, științifică sau istorică, ci, mai ales, pentru umanitatea canonică. Tipologiile umane create (avarul, naivul, fata bătrână, parvenitul) sunt eterne și nu vor dispărea, indiferent de forma îmbrăcată de

societate sau de evoluția științifică. Până la un punct, G. Călinescu are dreptate: tipologiile umane sunt imuabile, dar romanul din secolul al XX-lea aduce în prim-plan insolitul, particularul. Sufletul uman este imprezvizibil, omul nu este nici bun, nici rău, ci are posibilitatea alegerii, aflându-se într-o permanentă devenire.

Fără doar și poate, cea mai puternică influență asupra literaturii române în perioada interbelică o exercită modelul proustian, despre care putem afirma cu certitudine că a instituit un curent: proustianismul. Polemici, analize minuțioase ale ciclului *În căutarea timpului pierdut*, studii despre corespondența scriitorului Marcel Proust, comunități spirituale cărora li se alătură romancierii consacrați în perioada interbelică (Anton Holban, Camil Petrescu) – toate acestea evidențiază impactul puternic exercitat de discursul românesc proustian asupra epicului românesc.

Cu siguranță, cel mai avizat exeget român al ciclului *În căutarea timpului pierdut* este Anton Holban, care publică între 1936 și 1937, în revista „Azi”, un studiu despre creația lui Marcel Proust. Pe lângă faptul că dovedește o lectură atentă a operei romancierului, Anton Holban nu se lasă intimidat de prestigiul culturii franceze, ci semnalează – când este cazul – inadvertențele găsite în romanul proustian. Se evidențiază repetiții deranjante și „graba” scriitorului din ultimul volum, *Timpul regăsit*. Proust renunță la analizele minuțioase din volumele precedente și expune în fața lectorului personaje îmbătrânite, menționează fugitiv evenimente importante în evoluția firului epic, surprinzându-l pe cititorul obișnuit cu stilul microscopic al romancierului francez.

Însă cea mai subtilă observație a lui Anton Holban se referă la încălcarea – în unele scene – a principiului de uniperspectivism, asumat de scriitor la începutul romanului, când își construiește discursul sub forma unei confesiuni a personajului-narator, Marcel. Astfel, se întreabă criticul român, de unde a știut Marcel gândurile scriitorului Bergotte înaintea morții sau pe cele ale actriței Berma, mai ales că ambele personaje erau neînsoțite? Și în prezentarea iubirii lui Swann cu Odette – sesizează Holban – intervine, pe alocuri, vocea omniscientă a naratorului. Dar în opinia criticului român povestea de iubire dintre Swann și Odette este mai credibilă decât cea dintre Marcel și Albertine, cea din urmă fiind dominată de abstracțiuni, lipsind emoția faptului trăit.

Un studiu remarcabil despre *Corespondența lui Marcel Proust* – ca urmare a apariției celor șase volume din *Correspondence générale de Marcel Proust* (Paris, Editura Plon, 1930-1936) – publică Mihail Sebastian, în 1939. Lucrarea acestuia se impune prin rigurozitate științifică, spirit obiectiv și se diferențiază de cele ale altor

colegi de breaslă, cum este cazul gazetarului Ion Orleanu, necunoscut în prezent cititorilor, care privește – observă autorul romanului *Accidentalul* – biografia și corespondența proustiană prin „gaura cheii”. Scrisorile romancierului francez – arată Sebastian – conțin informații despre laboratorul de creație proustian, despre relația specială a scriitorului cu mama lui, pe care nu vrea să o rănească prin dezvăluirile despre *Sodoma și Gomora*. În plus, corespondența deoalează legătura indestructibilă dintre artist și creație, Marcel Proust găsindu-și salvarea în artă. Astfel, se explică lupta lui Proust pentru ca romanul *În căutarea timpului pierdut* să fie cunoscut publicului larg, și nu doar salonarzilor parizieni. Printre cititori – susține Proust – există oameni simpli care empatizează cu emoțiile lui și care îi înțeleg mesajul literar.

Creația lui André Gide nu se bucură de același succes în literatura interbelică precum ciclul *În căutarea timpului pierdut*. La fel ca în Franța, receptarea operei gidiene în România se realizează prin utilizarea dubletului antinomic moralitate vs. imoralitate. Curajul de a-și asuma propria identitate (*oser être soi*) este sancționat de morala comună, multe dintre personalitățile epocii văzând în Gide o figură demonică. Discuția ia amploare la nivel european prin ancheta din revista „Latinité”, unde România este reprezentată de Pamfil Șeicaru, care îl consideră pe autorul romanului *Pivnițele Vaticanului* un distrugător al ordinii din „Cetate”.

Adevărați teoreticieni ai romanului – în cazul de față, G. Călinescu și Mihail Sebastian – oferă verdicte despre gradul de literaritate al operei gidiene. Pentru G. Călinescu, Gide este un „teoretician abil”, dar un „romancier steril”. Ideea este completată de Mihail Sebastian, care afirmă că romancierul francez nu este un creator de viață fiindcă se pierde în fragmentarism. Chiar dacă personajele gidiene au acces la unele experiențe, Gide, spre deosebire de Marcel Proust sau James Joyce – observă Sebastian –, nu detaliază trăirile eroilor, ci le tratează superficial și își îndreaptă atenția spre noi cazuri sau experiențe.

Insertia de jurnal al naratorului, al personajelor sau al autorului în discursul romanesc gidian – cunoscută și sub denumirea de *mise-en-abîme* – este folosită pentru a spori gradul de autenticitate al scriiturii. Tehnica gidiană este identificată de G. Călinescu la Anton Holban, Camil Petrescu, dar mai ales la Mircea Eliade. Chiar dacă scriitorii menționați sunt interesați de autenticitate, are conceptul aceeași semnificație în cazul fiecăruia? În studiul *Ficțiunea jurnalului intim*, Eugen Simion susține că autenticitatea este un concept relativ, care dobândește sens nou în cazul fiecărui scriitor. În lucrarea *În căutarea autenticității*, Dumitru Micu arată că

literatura oricărei epoci poate fi autentică. Diferențierea se face prin „spiritul veacului” și prin personalitatea autorului.

Spre deosebire de Anton Holban, Camil Petrescu și Mircea Eliade sunt interesați de autenticitatea propriei creații, pe care o definesc diferit. În articolul *Îndoita sursă a termenului de experiență* (1934), Camil Petrescu respinge autenticitatea gidiană, care presupune valorificarea unor experiențe „triviale”, și pledează pentru autenticitatea substanțială, posibilă cu ajutorul unor eroi hiperlucizi și idealști. Pentru Eliade, autenticitatea este o parte degradantă a gândirii magice, care îi demonstrează individului că propriile experiențe nu sunt suficiente pentru a accede la magia cosmică. Dar – subliniază autorul romanului *Nuntă în cer* – autenticitatea, atinsă prin trăiri veritabile, este singura calea a ființei umane de a-și explora interioritatea.

Cele mai interesante interpretări ale modelului huxleyan și papinian le realizează Mircea Eliade. Acestea favorizează o comparație între creațiile *Un om sfârșit* de Giovanni Papini și *Romanul adolescentului miop*, pe de o parte, respectiv *Punct. Contrapunct* de Aldous Huxley și romanele *Întoarcere din rai* și *Huliganii*, pe de altă parte. Huxley este apreciat de Mircea Eliade pentru tehnicile utilizate – contrapunctul și comportamentismul – dar, mai ales, pentru abilitatea de a crea romane autentice prin devoalarea inautenticității personajelor. Altfel spus, Huxley – crede Eliade – îl prezintă pe omul modern așa cum este el: dominat de tropisme intelectuale, incapabil să înțeleagă experiențele trăite.

Giovanni Papini îi apare lui Mircea Eliade – în etape diferite de existență – în trei ipostaze: 1) inamic, când, lucrând la *Romanul adolescentului miop*, descoperă similitudini între el și Papini la nivel ideatic; 2) om „al tuturor experiențelor”, care înfățișează în creația *Un om sfârșit* „istoria unor idei” și romanul tinerei generații; 3) magistrul care răspunde cu plăcere la întrebările adresate de neofit în 1927, când Mircea Eliade îl interviuează pe Papini la Florența, interviul fiind publicat în revista „Universul literar”.